

University of Groningen

In de ban van een beter verleden

Huberts, Willy Sjoerd

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Huberts, W. S. (2017). In de ban van een beter verleden: Het Nederlandse fascisme 1923-1945. [Groningen]: Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

In de ban van een beter verleden

rijksuniversiteit
 groningen

In de ban van een beter verleden

Het Nederlandse fascisme 1923-1945

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
 Rijksuniversiteit Groningen
 op gezag van de
 rector magnificus prof. dr. E. Sterken
 en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 9 maart 2017 om 16.15 uur

door

Willy Sjoerd Huberts

geboren op 13 augustus 1953
 te Utrecht

Promotores

Prof. dr. K. van Berkel

Prof. dr. G. Voerman

Beoordelingscommissie

Prof. dr. D.J. Wolffram

Prof. dr. D.F.J. Bosscher

Prof. dr. P. Romijn

VOOR JULIUS

ISBN 978-90-367-9462-6 (printed version)
ISBN 978-90-367-9461-9 (electronic version)

© Willem Huberts, Nijmegen

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitzonderingen door de Wet gesteld mag zonder schriftelijke voorafgaande toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, microfilm, opname, of op enige andere manier, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Koninklijk Besluit van 20 juni 1974, Staatsblad 351, zoals gewijzigd bij het Koninklijk Besluit van 23 augustus 1985, Staatsblad 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, NL – 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de rechthebbende(n) op het auteursrecht te wenden.

All rights reserved. Subject to the exceptions provided for by law, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, and/or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, microfilm, recording, or otherwise without the prior written consent of the copyright-holder(s); the same applies to whole or partial adaptations. The copyright-holder(s) retain(s) the sole right to collect from third parties fees payable in respect of copying and/or take legal or other action for this purpose.

Inhoud

Woord vooraf.	11
1. Inleiding.	15
2. Generiek fascisme	33
2.1. Inleiding	33
2.2. Definiëring van het generieke fascisme	33
2.3. Onderzoek naar het generieke fascisme	45
2.4. Een onverwachte nieuwkomer?	56
2.5. Onvrede, onbehagen en ongenoegen	58
2.6. Verlokking en verjonging	63
2.7. Maakbaarheid en De Nieuwe Mens.	65
2.8. Revolutie.	69
2.9. Fascisme en nationaalsocialisme	71
3. Het Nederlandse fascisme	77
3.1. Inleiding en leeswijzer.	77
3.2. Nederlandse fascistten	80
3.3. Eerder onderzoek	87
3.4. Periodisering van het Nederlandse fascisme	96
3.4.1. Proto-fascisme (1918-1922)	98
3.4.2. De eerste stappen (1923-1928)	109
3.4.3. Groei en bloei (1929-1933)	142
3.4.4. Radicalisering (1934-1939)	185
3.4.5. Aan Duitse leiband (1940-1945)	200
3.5. Fascisme en conservatisme	204
3.6. Van conservatisme naar fascisme naar nationaalsocialisme	209
3.7. Continue tweedracht	216
3.8. Waarom mislukte het Nederlandse fascisme?	229
3.9. Tot slot	237

4. Generiek fascisme en Nederlands fascisme	239
4.1. Revolutionair	240
4.2. Palingenetisch	246
4.3. Populistisch	251
4.4. Ultranationalistisch	252
5. Conclusie	255
Samenvatting	259
Résumé	263
Summary	267
Bijlage 1: Verkiezingsresultaten van de zeven belangrijkste Nederlandse fascistische partijen (1925-1939)	272
Bijlage 2: Overzicht van de aanwezigheid van het <i>fascist minimum</i> in de zeven belangrijkste Nederlandse fascistische partijen	273
Geraadpleegde bronnen	275
Literatuuropgave	277
Personenregister	291
Curriculum vitae	299

The past is never dead. It's not even past.

William Faulkner

Les États fascistes ne veulent pas de la guerre. Ils n'ont rien à gagner dans une guerre. Tout à perdre. Si la paix pouvait encore durer trois ou quatre ans, tous les états d'Europe tourneraient fascistes, tout simplement, spontanément. Pourquoi ? Parce que des États fascistes réalisent sous nos yeux, entre Aryens, sans or, sans Juifs, sans francs-maçons, le fameux programme socialiste, dont les youtres et les communistes ont toujours plein la gueule et ne réalisent jamais.

Louis-Ferdinand Céline

Well, it's hard to say where a man goes wrong,
might be here and it might be there.
What starts out weak might get too strong,
if you can't tell foul from fair.

Neil Young

Woord vooraf

In het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw werkte ik op de expeditieafdeling van de Groningse universiteitsbibliotheek. Op een dag vertrok ik met een paar collega's naar Amsterdam. We gingen een legaat ophalen van een boekenliefhebber die zijn collectie had nagelaten aan de universiteitsbibliotheek van zijn geboortestad. In een aan het Vondelpark grenzend appartement bleek zich een volumineuze verzameling boeken te bevinden, klaarblijkelijk gedurende een heel leven lang bijeengebracht. Veel kunst, literatuur en geschiedenis, de ene helft Nederlandstalig, de andere helft hoofdzakelijk in het Engels, Frans en Duits, zo bleek mij bij het volpakken van de meegebrachte verhuisdozen. In die collectie trof ik ook romans, dichtbundels en essays aan van Nederlandse en Vlaamse auteurs van wie ik nog nooit gehoord had. Ik had toch Nederlands gestudeerd? Daarom voelde ik me op bekend terrein, maar auteursnamen als Steven Barends, Jan Eekhout, Jef Hinderdael, George Kettmann, Jan van der Made, Jan van Rheenen en nog vele anderen zeiden mij niets. Pas enige jaren later, toen ik een bijdrage kon leveren aan een expositie in de Koninklijke Bibliotheek over Nederlandstalige nationaalsocialistische literatuur, kwam ik die namen weer tegen. Het bleken schrijvers, dichters en essayisten uit dat politiek omstreden veld. Weer enige jaren later, nadat ik mij een tijdlang verdiept had in die Nederlandstalige nationaalsocialistische letterkunde, was ik voldoende thuisgeraakt in de materie om alsnog de naam van de legataris te kunnen thuisbrengen. Hij was een invloedrijke Nederlandse SS'er geweest; tijdens de Tweede Wereldoorlog auteur van enkele werken over bevolkingspolitiek en daarnaast op sociaal-economisch terrein actief. Ook was hij betrokken bij de toekenning van een literaire prijs die de nationaalsocialistische uitgeverij 'De Schouw' in 1942 had uitgeschreven. De onverwachte ontmoeting met zijn literaire nalatenschap had een deur geopend van een mij tot dan toe onbekende kamer in het huis der Nederlandse letteren.

In de beginjaren van de eenentwintigste eeuw vernam ik de wederwaardigheden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog van mijn grootvader en zijn gezin. De antisemitische maatregelen die sinds het najaar van 1940 over hen waren uitgestort hadden ze moeten accepteren. Opa voorvoelde dat het verplichte dragen van de jodenster het begin van het einde was. Daarom doken ze met z'n vieren in mei 1942 onder in Groningen. Eerst bij vrienden in een kelder in de Agricolastraat waar je niet rechtop kon staan. Daarna verhuisden mijn grootouders met hun zoon naar de Annastraat, op zolder bij Oma's zus, die met een niet-Jood getrouwd was en waar het dus veilig leek. Mijn tante werd bij goede vrienden ondergebracht. Drie jaar hadden ze in het verborgene moeten doorbrengen. Mijn vader had zichzelf in die tijd Engels geleerd. Het onderduiken kostte mijn grootvader zijn vermogen. Levend haalden mijn grootouders, mijn tante en mijn vader de bevrijding. Er zullen niet veel Joodse gezinnen zijn geweest waarvan alle leden de onderduik overleefden. Het merendeel van mijn familie trof in die jaren een minder fortuinlijk lot. Het gezin keerde in het late voorjaar van 1945 van hun onderduikadres in Groningen terug naar hun woning in Leiden. Opa verwachtte daar zijn leven als veehandelaar weer op te nemen en mijn vader wilde de handel in. Toen ze bij hun huis aan de Vliet in Leiden aankwamen bleek de voordeursleutel niet meer te passen. Onbekenden bewoonden hun pand. Het huis dat mijn grootouders als hun eigendom en hun veilige plek beschouwden, was het hunne niet meer. Rechtsherstel? Ach... Ze betrokken met zijn vieren een andere woning in Leiden en begonnen opnieuw. Dat mijn vader zich Engels had geleerd kwam nog van pas, want ruim tien jaar na de oorlog emigreerden ze met z'n allen naar een ander continent, indachtig het maxime dat in de jaren na 1945 onder Nederlandse Joden circuleerde: 'In de oorlog verdwenen de meeste Joden uit Nederland, aan het eind van de oorlog verdwenen de Moffen en na de oorlog verdween de rest van de Joden.'

Beide voorvallen hebben in sterke mate katalyserend gewerkt op mijn interesse in fascisme en nationaalsocialisme. Als politiek-maatschappelijke ideologieën verdienen zij wetenschappelijke aandacht en deze dissertatie getuigt daarvan. De doorwerking tot op de dag van vandaag van de gevolgen van fascisme en nationaalsocialisme verdient echter evenzeer emotionele aandacht. Die zal in deze dissertatie niet méér aanwezig zijn dan in de voorgaande alinea genoteerd staat.

Het schrijven van een dissertatie vraagt inzet, tijd, geduld en doorzettingsvermogen. Wat enkele jaren geleden voor mij begon met een simpel lijkende vraag: 'Is er een Nederlands fascisme geweest?' leidde al snel tot een onder-

zoek dat dieper ging en verder voerde dan ik in eerste instantie kon voorzien. Veel dank ben ik verschuldigd aan prof. dr. James Kennedy, die mij in de beginfase de juiste methodologische richting heeft gewezen. Zonder zijn inbreng was mijn populair-wetenschappelijk betoog het beginnersstadium nooit ontgroeid. Mijn beide promotores prof. dr. Klaas van Berkel en prof. dr. Gerrit Voerman ben ik erkentelijk voor hun tijd, hun inzet en hun ondersteuning. Dankzij de gesprekken die ik met hen voerde, ontwikkelde mijn betoog zich tot een tekst die de toets der wetenschappelijke kritiek kan doorstaan. Igor Cornelissen dank ik voor zijn bereidwilligheid mij inzage te verschaffen in zijn imposante knipselarchief. Op de kennis van zaken van Gerard Groeneveld heb ik nooit tevergeefs een beroep gedaan en onze gedachtewisselingen zijn de uiteindelijke tekst ten goede gekomen. Joep Haffmans verleende mij genereus en zonder enige voorwaarde toegang tot zijn archief. Ik waardeer bijzonder de bereidwilligheid van Robin te Slaa, die mij vele kopieën verschafte van zijn publicaties. Sergio van Tiel dank ik voor zijn hulp bij het zetten van enige Italiaanse puntjes op de i. De tekst heeft geprofiteerd van het fijnzinnig taal- en stijlgevoel van Gerben Wynia. Tot slot ben ik dank verschuldigd aan de vele archiefmedewerkers die mij in mijn onderzoek terzijde hebben gestaan. Vaak brachten zij mij allerlei onder de aandacht dat ik in eerste instantie over het hoofd gezien had, maar dat toch van groot belang voor mijn onderzoek bleek. In het bijzonder noem ik Hanneke van der Eerden en Christian van der Ven van het Brabants Historisch Informatie Centrum (Den Bosch), Anneke Nuij en Lenny van Orsouw, beiden van het Katholiek Documentatie Centrum (Nijmegen) en Jeroen Kemperman van het NIOD – Instituut voor Oorlogs-, Holocaust-, en Genocidestudies (Amsterdam).

In het bijzonder dank ik Peter Wattel, al meer dan veertig jaar lang een vriend zoals ik iedereen gun. Als hij me op zekere lentemiddag in 2013 in het restaurant van de Amsterdamse Beurs van Berlage niet met de goedmoedige gestrengheid van een mentor had toegesproken met de mededeling ‘dat het er nu toch eindelijk maar ’s van moest komen’, was dit proefschrift er werkelijk nooit geweest.

Last but in no way whatsoever least dank ik Rita, mijn vrouw en Julius, onze zoon. Zij hebben het vele jaren met mijn belangstelling voor fascisme en nationaalsocialisme moeten uithouden. Mijn vrouw heeft leren leven met een man in wiens kielzog een bij tijd en wijle zwaarmoedig verleden ons huis binnenkwam. Dat zij zich af en toe zuchtend van mijn interesses afkeerde, kan ik billijken, en voor de steun die zij mij desondanks is blijven geven, ben

ik haar dankbaar. Onze zoon is vanaf zijn vroegste jeugd rauwelijk geïmpregneerd met kennis van het fascisme en nationaalsocialisme. Een van de meer opmerkelijke gevolgen daarvan was dat hij reeds op jeugdige leeftijd in staat bleek om het NSB-lied ‘De Zwarte Soldaten’ foutloos mee te zingen – als hoogstwaarschijnlijk een van de zeer weinige eenentwintigste-eeuwse Nederlanders. Dat dit proefschrift voor hem is, zij daarvoor een compensatie.

Willem Huberts
Escurolles – Nijmegen, 2011 – 2016